

RIMSKA VILLA URBANA U STAROM GRADU NA HVARU

UDK 904:711.424(497.5)"652"
Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper
Primljeno: 13. 10. 1995.
Received:

Dr. Jasna Jeličić-Radonić
HR — 21000 Split
Državna uprava za zaštitu
kulturne i prirodne baštine
Poljudsko šetalište 15

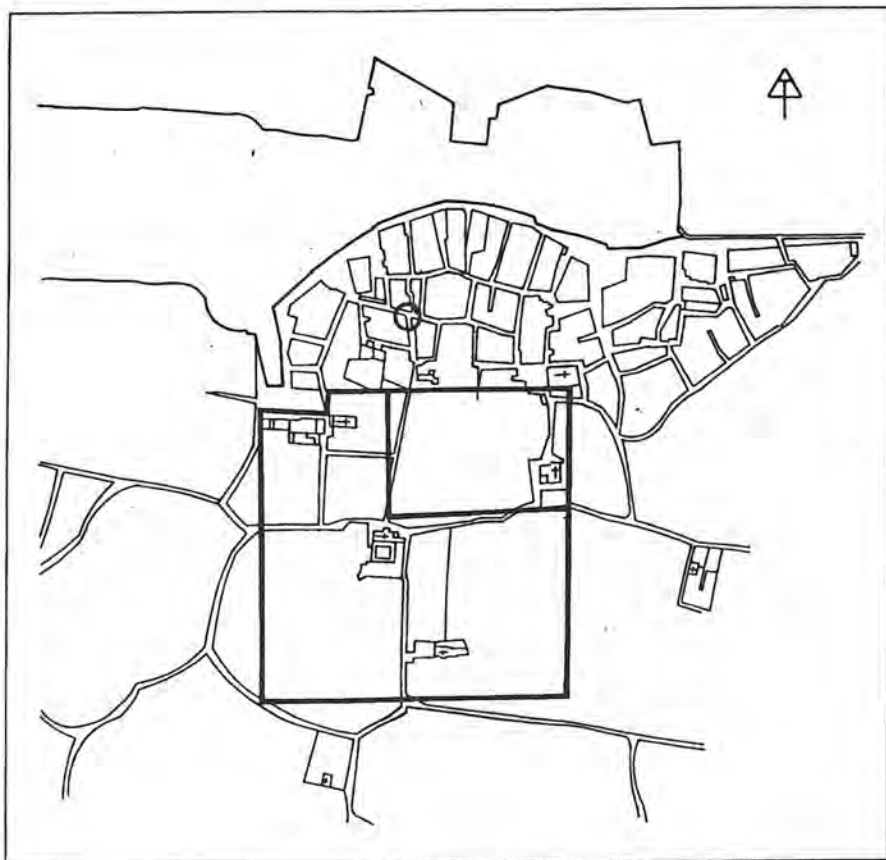
U neposrednoj blizini otprije poznatih rimskih mozaika otkrivenih 1923. u Srednjoj ulici u Starome Gradu na Hvaru, izašla su na vidjelo dva nova mozaika. Svi ti mozaici pripadaju jedinstvenom sklopu arhitekture. S obzirom na veličinu i uređenje objekta, u pitanju je vjerojatno rimska građevina javnog karaktera ili *villa urbana* neke ugledne osobe. Novijim iskopavanjima otkriven je dio istočnih prostora ovog poznatog sklopa rimske arhitekture s mozaicima i utvrđeno je da je riječ o adaptaciji vrlo rane grčke arhitekture iz 4. stoljeća prije Krista, što je značajan doprinos povijesti i izvornoj veličini ovog antičkog grada.

Antički Far (*Pharos*), jedan od najstarijih gradova na hrvatskoj obali Jadrana, osnovali su grčki doseljenici s otoka Para u godini prije 99. olimpijade (385. prije Krista). Grčki *polis* smjestio se u dnu dubokog zaljeva, uz najveće hvarsko polje, što je pogodovalo povoljnom razvoju te izrazito agrarne kolonije. Tijekom antičkog razdoblja grad je doživio znatne promjene. Bio je značajno ilirsko uporište za ilirskih ratova, nakon kojih je vrlo rano došao pod rimsku vlast.¹

Stručnjaci Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine (prije Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture) iz Splita u posljednjih petnaest godina sustavno provode konzervatorske radove na kompleksu crkve Sv. Ivana i zaštitna arheološka sondiranja na prostoru zaštićene gradske jezgre Staroga Grada.² Na svjetlo dana izlaze novi elementi urbane topografije antičkog Fara, u-

¹ ZANINOVIĆ 1988, 35-48, gdje je navedena prijašnja literatura. ZANINOVIĆ 1983, 91-95.

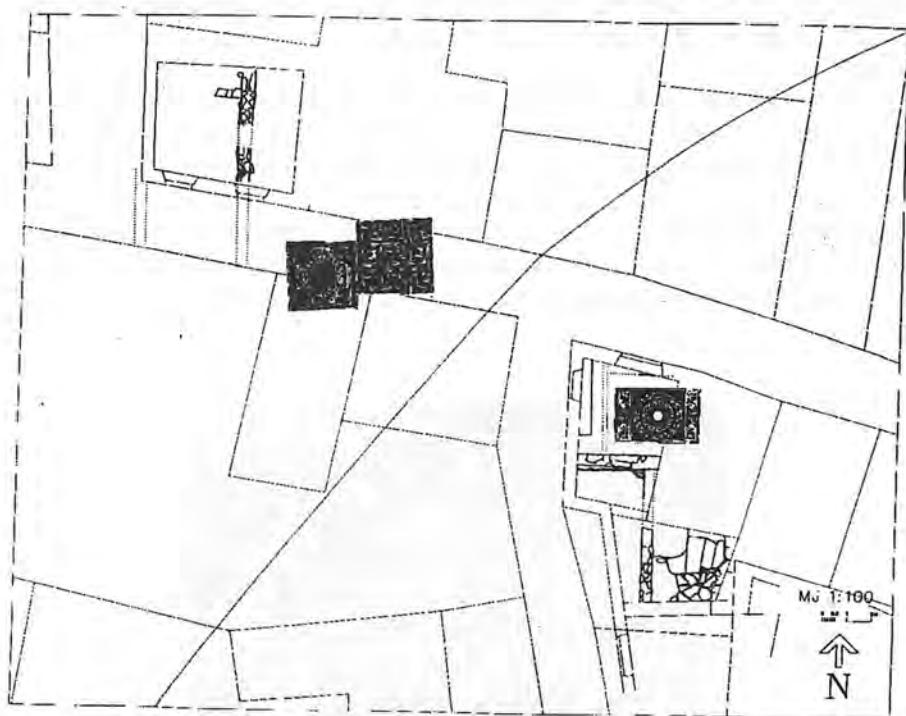
² Na prostoru povijesne jezgre Staroga Grada, nastale nad antičkim Farom, uvjetovana su arheološka sondiranja prilikom preuređivanja postojećih objekata. O tome KOVAČIĆ 1989, 85-86; JELIČIĆ-RADONIĆ 1994, 7 i d.

Sl. 1. Skica gradske jezgre grčkog Farosa omeđenog megalitskim bedemima, prema N. Dubokoviću Nadaliniju i B. Gabričeviću, i s označenim položajem novih nalaza. – Fig. 1. Plan of the town centre of Greek Pharos encircled by megalithic walls (after N. Duboković Nadalini and B. Gabričević) with marked position of the new finds.

potpunjujući zasad skromne podatke o povijesti toga grada, odnosno antičkog urbanizma na jadranskoj obali. U posljednje vrijeme provedena su arheološka istraživanja na više lokacija u donjem dijelu Srednje ulice, u neposrednoj blizini otprije poznatih rimskih mozaika, otkrivenih 1923. godine.³ Prilikom adaptiranja prizemlja kuće Marinka Račića (čest. zgr. 241 K. O. Stari Grad) tijekom 1989./1990., po sredini prostora napravljena je arheološka sonda. Na dubini od oko 1 m u odnosu na današnju razinu poda prostorije i popločenja ulice,

³ IZVJEŠĆE 1923, 9.

Sl. 2. Tlocrt grčke građevine adaptirane i ukrašene mozaicima u rimskom vremenu. – Fig. 2. Groundplan of the Greek building refashioned into a Roman house decorated with mosaics.

otkriven je rimski mozaik. S obzirom na vrijednost nalaza, proširena su istraživanja unutar cijele prostorije. Otvoreni rimski mozaik pružao se dijelom prema istoku, ispod susjedne kuće.

Kompozicija mozaika sastoji se od više polja ukrašenih geometrijskim i biljnim ornamentima. Središnji četverokut sa strana je omeđen s dva manja pravokutna polja. Na glavnoj ornamentalnoj plohi izveden je krug ispunjen sfernim trokutima koji se postupno smanjuju, tvoreći oblik virovite rozete. Taj glavni motiv uokviren je kružnom bordurom ispunjenom pravokutnim elementima danim u perspektivi. U kutovima kompozicije su četverokutna polja s različitim motivima — kombinacija pelta i stiliziranog cvijeta. Prazne prostore prema kružnim elementima ispunjuju trokuti i četverokuti s motivima djeteline s četiri lista i manjim četverokutima. Uz to glavno ornamentalno polje pruža se zaseban tapet poput široke bordure, ukrašen biljnim motivima. Slobodno razvijene vitice i cvjetovi akanta ispunjuju njegovu površinu. Cijeli

ukrasni dio mozaika prati široka vrpca od bijelih kockica slaganih u tehnici *opus reticulatum*. Mozaik je vrlo visoke kakvoće, iznimnog kolorita i spektra boja.

Na zapadnom dijelu mozaika nazire se trag pregradnog zida širine oko 20 cm, koji je dijelio tu prostoriju od susjedne.⁴ Iza toga zida otkriven je početak novog mozaičkog tapeta. Očuvan je dio jednostavne bordure od nekoliko redova crnih kockica koja je uokvirivala novo polje. Mozaik se dalje pruža ispod zida kuće prema ulici Vagonj. S južne strane obaju mozaika otkriven je zid građevine koji je zatvarao tu prostoriju. Zid je građen od izduženih klesanaca slaganih u pravilnim redovima na način svojstven grčkoj tehnici gradnje.

Sl. 3. Novootkriveni rimski mozaik. – Fig. 3. Newly discovered Roman mosaic.

⁴ Pregradni zidovi slične širine, oko 20 cm, pronađeni su u kompleksu crkve Sv. Ivana. Ispod ranokršćanskih crkava, u sloju grčke arhitekture koja se adaptirala u rimsko doba, otkopani su dijelovi urušenih tankih pregradnih zidova. Bili su izrađeni uz pomoć oplata čija je sredina bila ispunjena ulomcima opeka, uz obilatu žbuku. Obje stijenske zidova bile su oslikane freskama.

Prilikom konzervacije mozaika, ispod mozaičkog poda načinjena je arheološka sonda.⁵ Tada je potpuno otvoren grčki zid i njegova neznatno proširena temeljna stopa. Dva reda toga zida otkrivena su ispod mozaičkog poda, a pružaju se do njegove temeljne stope. Uz zid su pronađeni ulomci uglavnom grčke i helenističke keramike iz 4. i 3. stoljeća prije Krista, te manji broj ilirske pretpovijesne keramike. Prevladavaju amfore grčko-italskog tipa i korintske B amfore, ulomci crnoglazirane keramike, vrč s listićima, ulomci grčke slikane keramike s biljnim motivima, grčko kuhinjsko posuđe, *gnathia* keramika. Rimski mozaik se, dakle, pružao oko 30 cm iznad temeljne stope zida i od te visine zid je bio naknadno ožbukano, a vjerojatno i oslikano. Tome razdoblju pripada i više ulomaka zidnih slikarija, pronađenih uz zidove tada preuređene rimske prostorije.

U neposrednoj blizini tog novopronađenog mozaika, u kući na uglu Srednje ulice i ulice Vagonj, nalaze se rimski mozaici otkriveni 1923. godine, koji su zatrpani i označeni u popločenju ulice. Prema očuvanoj dokumentaciji, poznato je kako su se pružali u odnosu na raster ulice i susjednih kuća.⁶ Vjerojatno je riječ o dva mozaička tapeta koji dijelom zadiru ispod zidova kuća i dvorišta. Sa sjeverozapadne strane pronađeni su, čini se, antički zidovi koji pod pravim kutom zatvaraju prostoriju s mozaicima. Prvi mozaik u zapadnom dijelu prostorije najviše je otkriven. To je veća geometrijska kompozicija od koje se jedna trećina nalazi ispod dvorišta susjedne kuće Ostojić. Bordura u obliku troprute pletenice uokviruje jednostavnu geometrijsku shemu. U središtu četverokuta je krug koji tangiraju četiri polukruga. Četvrtine krugova ispunjuju kutove četverokuta. Pojedini elementi: krug, polukrugovi i četvrtine kruga, imaju i različite bordure. Unutar kruga uokvirenog pletenicom je šesterostrani ornament složen od isječaka krugova. U polukrugovima su rastvoreni akantovi cvjetovi obrubljeni trokutima. Drugačije koncipirani trokutasti elementi zatvaraju četvrtine kruga. Ta polja ispunjena su jednostavnim geometrijskim ornamentima u obliku trokuta i isječaka krugova. Slobodne međuprostore između kružnih elemenata kompozicije ispunjuju pravocrtni i trokutasti motivi, po načelu *horror vacui*.

Uz taj mozaik, s istočne njegove strane pruža se drugi mozaički tapet. Njegova složena geometrijska ornamentika, samo djelomice otkrivena, sastoji se od kontinuiranih meandarskih prepleta načinjenih od pletenica razdvojenih tamnim crtama na bijeloj podlozi. S obzirom na ornamentalnu shemu koja se neprekidno pruža u širini cijele Srednje ulice i ide dalje ispod zidova kuća, veličina tog mozaičkog polja ne može se sagledati.

⁵ Mozaik je bio položen na vrlo debelu i čvrstu podlogu koja se sastojala od sloja žbuke i reda velikog kamenja.

⁶ Usp. bilj. 3. Osim toga: DUBOKOVIĆ NADALINI 1959, 81. U arhivu Arheološkog muzeja u Splitu čuva se prostoručni crtež mozaika otkrivenih u Srednjoj ulici, u odnosu na sadašnju arhitekturu.

Sa sjeverne strane zapadnog tapeta pruža se bordura od tamnih kockica koju prate tri reda bijelih kockica, nakon čega slijede bijele kockice slagane u tehnici *opus reticulatum*. Ista tehnika primijenjena je i sa zapadne strane mozaika, pa se može pretpostaviti da je na taj način bio ispunjen slobodan prostor do zidova građevine. Na skici napravljenoj prilikom otkrića mozaika, na tome su mjestu označeni stari zidovi koji su sa sjeverne i zapadne strane zatvarali prostoriju. Slično je, naime, uočeno i kod novootkrivenog mozaika, pa se taj način obrubljivanja cijele kompozicije nizom bijelih kockica slaganih u tehnici *opus reticulatum* stoga može shvatiti kao pravilo dotične mozaičke radionice.

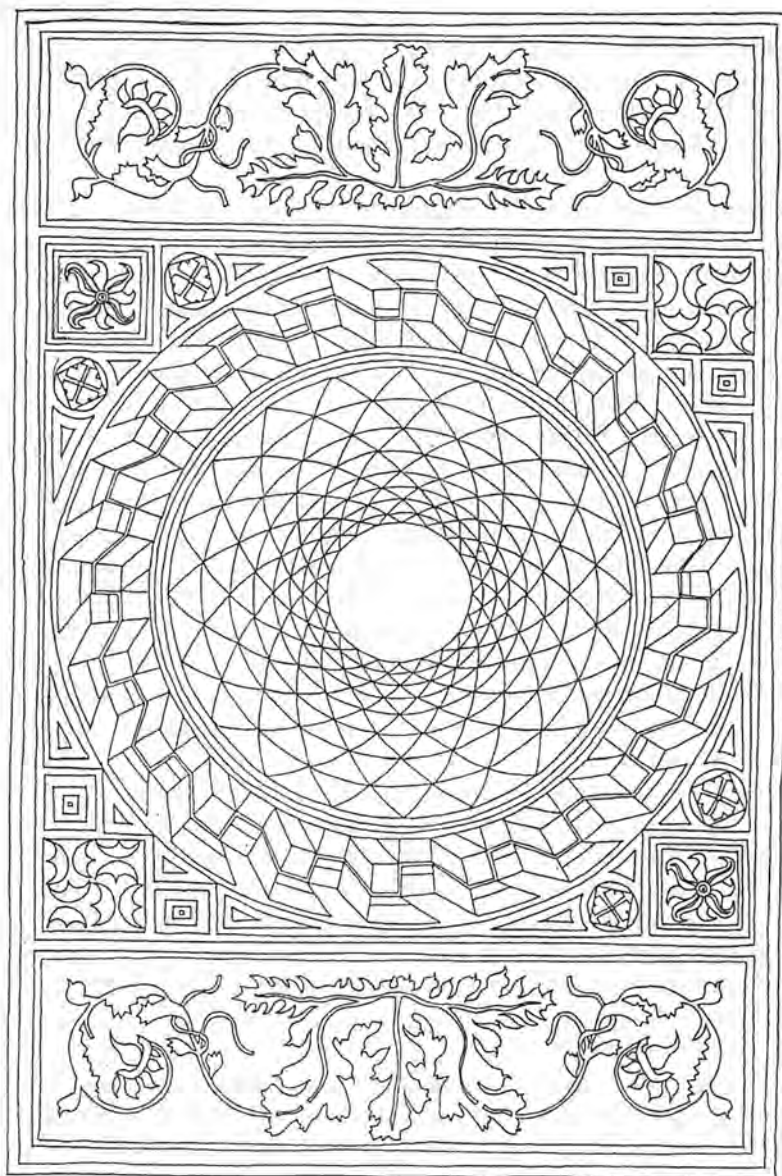
Uz rimske mozaike otkrivene 1923. i označene u uličnom popločenju, sa sjeverne strane pruža se kuća Ivica Lučić-Lavčevića, br. 20 (čest. zgr. 270 K. O. Stari Grad). U njezinom je prizemlju izvedeno zaštitno arheološko sondiranje. Tu su pronađeni ostaci grčkog zida koji se nastavlja na zid označen u arhivskoj skici sa zapadne strane mozaika. Zid grčke zgrade građen je tehnikom bunjiranih izduženih klesanaca, slaganih u pravilnim redovima. Očuvao se samo jedan red kamenja položenih na nešto širu temeljnu stopu, također zidanu od pravilnih klesanaca. S njegove zapadne strane, na razini temeljne stope, otkriveni su dijelovi kamenog popločenja. Tri kamene ploče debljine 10 cm mogle su pripadati popločenju ulice. Uz zid pronađeno je nekoliko ulomaka helenističke keramike, zatim ulomci grla i ručki amfora tipa Brindisi i Lamboglia II (2.-1. st. pr. Kr.).⁸

Arheološka istraživanja u susjednim kućama, u neposrednoj blizini mjesta gdje su 1923. otkriveni rimski mozaici, iznijela su na vidjelo, osim novih mozaičkih tapeta, i zidove te građevine. Tu se nalazio složen sklop koji je, prema novim podacima, bio sagrađen u 4. stoljeću prije Krista. Dosad je utvrđen zapadni zid koji je pratio mozaik u Srednjoj ulici i uz koji se s vanjske strane pružalo popločenje antičke ulice (?). S južne je strane također otkriven grčki zid koji se lomi pod pravim kutom i uokviruje popločenje. Ne može se točno reći čemu je pripadao taj prostor popločan velikim pločama nepravilna oblika koje se pružaju dalje u pravcu istoka i juga. Dijelom je korištena i priklesana litica u jugozapadnom kutu dosad otkopanog pločnika. Možda je riječ o dvo-rištu spomenute grčke građevine.⁹

⁷ Na priloženom nacrtu, načinjenom prema skici nacrtu iz arhiva Arheološkog muzeja u Splitu i nadopunjenom novim nalazima, isprekidanom crtom označeno je pružanje tih "starih zidova".

⁸ Zaštitno sondiranje u konobi zgrade provedeno je u dva segmenta, zbog postojeće kanalizacijske mreže. Novootkriveni zid stoga je otkriven u dva dijela, a nastavlja se u smjeru sjevera na onaj "stari zid", označen na arhivskoj skici, to jest točno na zapadnom kraju ploča uličnog popločenja koje prekrivaju rimske mozaike. U južnom segmentu novootkrivenog zida slojevi su bili poremećeni prilikom gradnje temelja za stambenu kuću; bolje su očuvani u njegovom zapadnom dijelu.

⁹ Grčki pločnik otkriven je prilikom zaštitnog arheološkog sondiranja koje su proveli stručnjaci Državne uprave, u južnoj prostoriji prizemlja kuće Marinka Račića. Tu je otkopan keramički materijal koji pripada vremenu od 4. stoljeća prije Krista do prve polovice 2. stoljeća prije Krista. Otkriveni su i ulomci pretpovijesne keramike. Pronađeni su i ulomci crnoglaziranih skifosa, vrčeva s listićima, grčkog kuhinjskog posuda, *gnathia* keramike, grčko-italskih amfora, svjetiljaka.

Sl. 4. Crtež rekonstrukcije rimskog mozaika. – Fig. 4. Drawing of the reconstruction of the Roman mosaic.

Taj sklop grčke arhitekture adaptirao se i uređivao u rimsko vrijeme. Tada se oblikovala jedna veća rimska građevina, ukrašena brojnim podnim mozaicima i vjerojatno oslikana freskama. Novija istraživanja prostora ispod mozaika neosporno pokazuju da je bila podignuta razina i da su bili žbukani već postojeći zidovi koji su, sudeći prema ulomcima fresaka, imali zidne slikarije.

Dosad su otkrivena četiri mozaika te rimske građevine, s različitim geometrijskim kompozicijama vrlo bliskim primjerima iz Salone koji se datiraju u 2./3. stoljeće poslije Krista. U prvom redu to su antički mozaici koji potječu iz tzv. "namjesnikove palače" koja je obilovala mozaičkim sagovima u više slojeva. Neobična je sličnost mozaika Orfeja iz "namjesnikove palače" u Salonu i zapadnog mozaičkog polja iz Srednje ulice u Starome Gradu. Gotovo istovjetna shema četverokuta u središtu čega se nalazi krug okružen polukrugovima i četvrtinama kruga, ispunjena je figuralnim prikazima. Slavni pjesnik Orfej s lirom u ruci okružen je različitim životinjama opčinjenim njegovom glazbom. Istovjetne mozaičke kompozicije ukrašavale su podove pojedinih raskošno opremljenih privatnih ili javnih građevina u unutrašnjosti rimske provincije Dalmacije, očigledno proizašlih iz salonitanske radionice mozaika. U peristilnoj zgradi rimske vile u Višićima kod Čapljine (Bosna i Hercegovina) izvedene su dvije inačice shema sa središnjim krugom i polukrugovima odnosno četvrtinama kruga. Mozaičke kompozicije uokvirane su bordurama od troprutih pletenica, a pojedine segmente polukrugova i četvrtina krugova trokutastim elementima u dvije neznatno različite veličine i oblika, kao i na starogradskom mozaiku.¹⁰

Drugi mozaički tapet iz Staroga Grada ukrašen je motivom koji je salonitanska radionica mozaika vrlo dugo koristila. Meandarski prepleti vrpca od pletenica i pravocrtnih elemenata uokviruju četvrtasta polja sa središnjim ornamentom "Salomonova čvora". Gotovo istovjetan primjer te vrste geometrijske ornamentike otkriven je u unutrašnjosti provincije Dalmacije, u rimskim zgradama u Ilidži kod Sarajeva. Inačice toga mozaika, uklopljene u nove kompozicijske sheme, primijenjene su na podnim mozaicima ranokršćanske arhitekture još u 6. stoljeću, kao, primjerice, u cemeterialnoj bazilici na Marusincu.¹¹

Novootkriveni mozaik koji se dijelom nalazi ispod susjedne kuće ukrašen je poznatim motivom virovite rozete sastavljene od sfernih trokuta. Plastičnost toga ornamenta pojačava bordura složena od arhitektonskih elemenata prikazanih u perspektivi. Tu iluzionističku kompoziciju uokviruju dva manja

---

¹⁰ KIRIGIN – MARIN 1989, sl. 32; ČREMOŠNIK 1965, 147-175, Prilog I, II, t. XVI, 1, 2; ČREMOŠNIK 1984, 7-8, 23, 28, sl. 11, 12.

¹¹ ČREMOŠNIK 1984, 43-45, sl. 27; DYGGVE 1939, 54-79.

polja s ornamentima stiliziranih cvjetova akanta. Geometrijski motiv koncentričnih krugova ispunjenih sfernim trokutima vrlo se često primjenjivao i poznat je i u rimskoj provinciji Dalmaciji i općenito u antičkome svijetu. Različite su inačice u boji virovitih rozeta i u načinu ispunjavanja preostalih slobodnih površina u kutovima četverokuta, što pokazuju primjeri iz rimske kuće u Zadru, zatim u Stocu, Ljubljani, Solunu, Efezu i drugdje.¹²

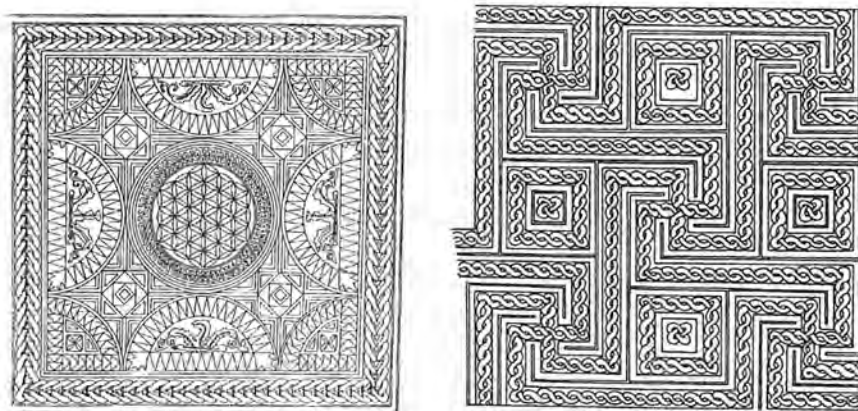
Svi ti mozaici, dakle, vjerojatno pripadaju jedinstvenom sklopu arhitekture. S obzirom na veličinu objekta i njegovo uređenje, možda je u pitanju rimska građevina javnog karaktera ili *villa urbana* nekog visokog dužnosnika ili dostojanstvenika. Upravo na otkriću rimskih mozaika u Srednjoj ulici, koja se nalazi izvan poteza sjevernog gradskog bedema očuvanog u konobi Gromotorovih, temeljila se općeprihvaćena pretpostavka da se grad u rimsko vrijeme širio izvan svog prvobitnog perimetra.¹³

Premda je antički *Pharos* već odavna u središtu zanimanja mnogih stručnjaka, otvoreno je pitanje njegova izvornog izgleda i veličine. Više različitih pretpostavki može se svesti na dva glavna prijedloga. Rješenje u vidu manjeg gradskog rastera u obliku izduženog pravokutnika predložio je N. Duboković Nadalini. Njegovu površinu zatvaraju sjeverni bedemi na potezu od zvonika župne crkve Sv. Stjepana i konobe Gromotorovih, zatim zapadno prema ulici Vagonj do Dominikanskog samostana gdje zaokreću, odnosno južni se bedemi pružaju uz stari put prema Hvaru te se u blizini crkve Sv. Ivana nastavljaju prema istoku. Na temelju arhivskih opisa ostataka bedema i analize postojećih putova u Starome Gradu, B. Gabričević je znatno povećao veličinu grada u pravcu jugozapada. Njegov južni perimetar ide poljskim putem između crkve Sv. Nikole i groblja, a zapadni uključuje i kompleks Tvrdalja.¹⁴ Dosad poznata i općenito prihvaćena slika grada koja se temeljila na te dvije inačice počela se polako mijenjati zahvaljujući zaštitnim arheološkim istraživanjima. Novijim iskopavanjima koja su vodili stručnjaci Državne uprave otkriven je ne samo dio istočnih prostorija ovog otprije poznatog sklopa rimske arhitekture s mozaicima, već su na tome mjestu utvrđeni ostaci zidova vrlo rane grčke arhitekture iz 4. stoljeća prije Krista, što je značajan doprinos povijesti antičkoga grada. U sjeverozapadnom dijelu antičkog Fara nalazio se,

¹² ILAKOVAC 1962, 219-246, sl. 2, 4, 12; ČREMOŠNIK 1984, 75-77, sl. 53; ĐURIĆ 1977, 573, sl. 13, t. XLII, 7, 2; KOURKOUTIDOU-NIKOLAIDOU 1989, t. 12. Crtež rekonstrukcije novootkrivenog mozaika u Starome Gradu izradio je B. Matulić iz Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine, Glavno povjerenstvo – Split.

¹³ Na temelju Polibijevih opisa vojnog poraza Demetrija Farskog u drugom ilirskom ratu, kada su Rimljani opljačkali Far, mnogi autori smatraju da su tada bili porušeni gradski bedemi i da se grad nakon toga slobodno razvijao: NIKOLANCI 1958, 49 i d.; GABRIČEVIĆ 1973, 147-167.

¹⁴ DUBOKOVIĆ NADALINI 1960, 8; DUBOKOVIĆ NADALINI 1965, 12-14, gdje je priložen tloris grčkog Fara koji je načinio geodet Šimun Ilijčić. GABRIČEVIĆ 1973, 147-167.

Sl. 5. Crteži mozaika otkrivenih 1923. godine. – Fig. 5. Drawings of the mosaics discovered in 1923.

dakle, složeni sklop prostorija grčke arhitekture s unutrašnjim dvorištem (?) koji se kasnije preuredio u rimsku građevinu. Sa zapadne strane omeđen je ulicom. To su prvi dosad poznati urbanistički elementi antičkog Fara, osim razvijenog sklopa grčke arhitekture koja se također preuredila u rimsko vrijeme, s pripadajućim rasterom ulica u jugoistočnom kutu gradskih bedema, uz crkvu Sv. Ivana.¹⁵

Premda još uvijek nije arheološki potvrđen potpuni obris izvorne gradske jezgre omeđene megalitskim bedemima, postupno izlaze na svjetlo dana pojedini elementi kao uz crkvu Sv. Ivana. Tu su po prvi puta utvrđeni segmenti južnog i istočnog obrambenog gradskog zida. Stoga zasad ostaje otvoreno pitanje izgleda jugozapadnog dijela grčkoga grada koji su osnovali kolonisti s otoka Para. Grčka gradska jezgra bila je znatno veća u drugom smjeru nego se dosad pretpostavljalo, kako to pokazuju nova istraživanja. U tom kontekstu mogu se promatrati nalazi vrlo rane grčke arhitekture iz 4. stoljeća prije Krista s ulomcima grčke keramike, koji su prvi pokazatelj veličine grada. Dolaskom pod rimsku vlast koriste se i preuređuju mnoge ranije građevine, a grade se i one novih sadržaja, poput ranokršćanskih sakralnih objekata. U doba kasne antike podiže se važno kršćansko središte. Smjer pružanja zapadnog bedema još nije poznat, nego se samo pretpostavlja. U pitanju je i izvorni sjeverni be-

¹⁵ Već niz godina na tom arheološkom kompleksu provode se sustavna arheološka istraživanja pod vodstvom autorice ovih redaka. Otkriveni su ostaci ilirskog naselja, pojedini segmenti gradskog bedema, popločena ulica te ostaci zidova grčke i helenističke arhitekture, među kojima se, osim stambenih građevina, razabiru i one kultne. Te prve grčke građevine adaptiraju se i koriste tijekom rimskog doba, a nad njima se u kasnoj antici podiže značajno ranokršćansko središte. O tome JELIČIĆ-RADONIĆ 1994, 7 i d.

dem, budući da je dio gradskoga zida, vrlo dobro očuvan u konobi Gromotorovih—Tadić, u konobi Plančić te dalje u smjeru zvonika na trgu pred župnom crkvom Sv. Stjepana, u rimsko vrijeme bio presložen i vjerojatno odgovarao sužavanju perimetra kasnoantičkoga grada.¹⁶

Upravo te nijanse u životu antičkoga grada proučavao je profesor Duje Rendić-Miočević u brojnim studijama o vremenu od protoantike do kasne antike, osvjetljavajući s raznih strana problematiku antičke kulture na hrvatskoj obali Jadrana. U znak poštovanja, ovaj prilog o antičkom Faru posvećujem svome profesoru, koji je na mnoge naraštaje arheologa prenio svoju ljubav prema antičkom svijetu.

---

¹⁶ Zaštitna iskopavanja, koja su proveli stručnjaci Državne uprave za zaštitu kulturne i prirodne baštine, obavljena su na nekoliko lokacija uz "sjeverni bedem". V. Kovačić je 1986. napravila arheološku sondu uz unutrašnje lice "sjevernog bedema", a J. Jeličić-Radonić 1989. uz vanjsko lice istog dijela gradskog bedema, u konobi kuće Plančić. Rezultati tih sondažnih istraživanja objavljeni su u: KATALOG 1995-1996, 77-79. S unutrašnje strane bedema nedavno je (1993.) napravljena nova arheološka sonda, objavljena u dva kraća izvještaja. O tom segmentu bedema ondje je izneseno suprotno mišljenje: KIRIGIN 1994, 56-69; FORENBAHER ET AL. 1994, 13-28, 46-47, 50-51. Navedeni autori "sjeverni bedem" pripisuju obalnoj utvrdi iz 3. stoljeća poslije Krista, sagrađenoj nad ostacima porušene rimske vile ili naselja tipa *vicus*.

LITERATURA

- ČREMOŠNIK 1965 I. Čremošnik, Rimska villa u Višićima, GZM, 20, 143-260.
- ČREMOŠNIK 1984 I. Čremošnik, Mozaici i zidno slikarstvo rimskog doba u Bosni i Hercegovini (Sarajevo).
- DUBOKOVIĆ NADALINI 1959 N. Duboković Nadalini, O nekim pitanjima zaštite na Hvaru, Vijesti muzealaca i konzervatora NR Hrvatske, god. 8, br. 3, lipanj, 77-81 (Zagreb).
- DUBOKOVIĆ NADALINI 1960 N. Duboković Nadalini, Prilozi Popisu spomenika otoka Hvara, Bilten Historijskog arhiva komune hvarske, 2, 3-12 (Hvar).
- DUBOKOVIĆ NADALINI 1965 N. Duboković Nadalini, O fazama razvitka kulture na Hvaru (Hvar).
- DYGGVE 1939 E. Dyggve, Mosaiken, Der Altchristliche Friedhof Marusinac, FS, 3 (Wien).
- ĐURIĆ 1977 B. Đurić, Antični mozaiki na ozemlju SR Slovenije, AV, 27, 537-625.
- FORENBAHER ET AL. 1994 S. Forenbacher, V. Gaffney, J. Hayes, T. Kaiser, B. Kirigin, P. Leach, N. Vujnović, Hvar — Vis — Palagruža 1992-1993, A Preliminary Report of the Adriatic Island Project, VAHD (1993) 86, 13-52.
- GABRIČEVIĆ 1973 B. Gabričević, Pristupna razmatranja o urbanizmu grčkih naseobina na istočnoj obali Jadrana, VAHD (1966) 68, 147-170.
- ILAKOVAC 1962 B. Ilakovac, Prilog arhitekturi i urbanizmu ladera, RIJAZUZd, 9, 219-249.
- IZVJEŠĆE 1923 Izvješće o djelatnosti Pokrajinskog konservatorskog ureda za Dalmaciju u Splitu za god. 1923, Prilog II, BD, 46.
- JELIČIĆ-RADONIĆ 1994 J. Jeličić-Radonić, Ranokršćanske dvojne crkve u Starom Gradu na Hvaru (Split).
- KATALOG 1995-1996 Pharos — antički Stari Grad, Katalog izložbe (Zagreb).
- KIRIGIN — MARIN 1989 B. Kirigin — E. Marin, Arheološki vodič po srednjoj Dalmaciji (Split).
- KIRIGIN 1994 B. Kirigin, Gdje je Faros?, Kratak izvještaj o postignutim rezultatima u 1992. i 1993. godini, Periodični izvještaj Centra za zaštitu kulturne baštine otoka Hvara, 162 (Hvar).
- KOVAČIĆ 1989 V. Kovačić, Stari Grad na otoku Hvaru, Pharos—Faria, AP, 28 (1987), 85-86.
- KOURKOUTIDOU - NIKOLAIDOU 1989 E. Kourkoutidou-Nikolaidou, Acheiropoietos (Thessaloniki).
- NIKOLANCI 1958 M. Nikolanci, Antikni spomenici otoka Hvara, Popis spomenika otoka Hvara (Split).

ZANINOVIĆ 1983

M. Zaninović, A Greek Land Division at Pharos, AI, (1980-1981), 20-21, 91-95.

ZANINOVIĆ 1988

M. Zaninović, Pharos — od polisa do municipija, ARR, 11, 35-48.

*Summary*A ROMAN *VILLA URBANA* IN STARI GRAD ON THE ISLAND OF HVAR

Experts from the State Agency for the Protection of Cultural and Natural Heritage in Split have recently conducted numerous archaeological rescue test excavations in the historic town centre of Stari Grad (antique *Pharos*). In the close vicinity of the mosaics found in the Srednja ulica (Middle Street) in 1923 two new mosaic pavements have come to light.

All of the mentioned mosaics are likely to have pertained to one and the same architectural complex. Its size and furnishings suggest either a Roman public building or a *villa urbana* of a distinguished person. In the course of recent excavations conducted by the archaeologists of the State Agency, several new rooms have been revealed in the east block of this previously known complex of Roman architecture with mosaic pavement, establishing at the same time an instance of an adaptation of a very early Greek architecture dated 4th century. The discovery represents a remarkable contribution towards the study of the antique city. In the northwest part of the antique *Pharos*, then, existed an intricate complex of Greek architecture with an inner courtyard, remodelled subsequently into a Roman building facing a street on its west side. With the exception of the elaborate Greek architectural structure nearby the church of St. John, these are for the moment the only known urbanistic traces of the antique *Pharos*.

In spite of *Pharos* being in the centre of attention of numerous experts, the question of its original appearance and size still remains open. Until recently the image of the ancient city, based on two alternative suggestions (by N. Duboković Nadalini and B. Gabričević), was generally accepted, but is now being revised little by little owing to rescue archaeological investigations. Although the final contours of the original town centre, encircled by megalithic walls, have not yet been archaeologically verified, single traces, like those by the church of St. John are slowly coming to light. Sections of the south and east town defence walls, not known previously, are being established there. The question of the aspect of the south-west part of the Greek town, founded by the colonists from the island of Paros, remains unresolved for the moment. New archaeological excavations have revealed the centre of the Greek town to have been much larger in this direction than previously expected. The line of the west defensive wall has not yet been discerned, neither is its north section clear-cut. It seems that part of it, very well preserved in the wine-cellars of the Gromotor-Tadić and Plančić families respectively and further on in the direction of the belfry on the square before the parish church of St. Stephen, was rearranged in the Roman period, coinciding probably with the contraction of the late Antique town perimeter.

Translated by: *Branka Migotti*